

HEEFT HET SOORTBEGRIIP INVLOED OP ONS HANDELEN?

Jan van der STRAATEN

Summary

The author accentuates the deviating use of the species concept by the members of our working group, as compared with the practice in botany and zoology. He pleads for a procedure, which is less taxa-oriented, but more on mapping, on the inventory of localities and areas needing protection, as many other organizations already do, e.g. Birdlife. He also mentions a number of these areas, especially in sparsely populated and less known territories. Usually land is comparatively cheap in these areas.

Zusammenfassung

Der Autor betont die abweichende Anwendung des Artbegriffes von den Mitgliedern unserer Arbeitsgruppe, im Vergleich mit dem, was in Botanik und Zoologie üblich ist. Er plädiert für eine Arbeitsweise, die weniger sippenorientiert ist und sich mehr auf Kartierung und Inventarisierung von Fundorten und von schutzwürdigen Gebieten richtet, wie viele andere Organisationen dies schon machen, zum Beispiel Birdlife. Er listet auch eine Anzahl dieser Gebiete auf, besonders in dünn besiedelten und unbekannten Gegenden, wo Naturschutzgebiete verhältnismäßig billig zu erwerben sind.

Inleiding

In het laatste nummer van *Eurorchis* stelt René Meeuwis de vraag aan de orde of bestuivers van orchideeën een criterium kunnen zijn voor het onderscheiden van nieuwe soorten. Hij is niet enthousiast over deze aanpak; hij stelt dit aan de orde in het licht van het soortbegrip zoals dat in de wetenschap wordt gehanteerd. Aan het einde van zijn artikel vraagt hij om eventuele reacties. Die wil ik gaarne geven. In mijn reactie wil ik ingaan op het soortbegrip en op de objectiviteit en hanteerbaarheid van dat begrip; tevens wil ik aan de orde stellen hoe sterk de praktijk onder de meeste orchideeënliefhebbers afwijkt van wat elders in de botanie en zoölogie gangbaar is. Tenslotte wil ik aan de orde stellen wat er gebeurt als men in een werkgroep over het algemeen een zeer uitgebreid soortbegrip hanteert en zich daarop concentreert.

Wetenschappelijkheid en het soortbegrip

Meeuwis geeft aan dat de meeste taxa eerder arbitrair gekozen zijn op basis van groepering van een aantal al dan niet duidelijk onderscheidende kenmerken, terwijl voor het soortbegrip een definitie geldt. Hierna vermeldt hij enkele problemen die zich voordoen bij het operatio-

naliseren van het soortbegrip. Uit de opsomming van die moeilijkheden blijkt al, dat het soortbegrip niet zo eenduidig is als zijn definitie laat vermoeden. Hierover kan echter meer worden gezegd. Het soortbegrip is namelijk niets anders dan een afspraak, die in het verleden is gemaakt, toen taxonomen probeerden grip te krijgen op de gigantische veelheid aan vormen die in de natuur te vinden zijn. Men probeerde dat te categoriseren en weer te geven. Maar daarmee is het soortbegrip geen vaststaand en onwrikbaar gegeven geworden. Men zou op goede gronden andere soortbegrippen kunnen hanteren. Dan is het echter wel noodzakelijk dat men van andere premissen en paradigma's vertrekt.

Dat impliceert dat het gangbare soortbegrip alleen maar betekenis heeft en kan hebben binnen een bepaald stelsel van veronderstellingen en paradigma's. Dit gegeven is van belang omdat in veel artikelen, niet alleen in *Eurorchis*, het erop lijkt dat het soortbegrip een soort natuurwet is die nu en altijd vaststaat. Als men daarvan uitgaat, dan heeft het ook zin om elkaar met zogenaamde objectieve argumenten te lijf te gaan en daarmee te pogen zijn of haar gelijk te staven. Het is echter maar de vraag of dat vol te houden is, gegeven het afspraakkarakter van het soortbegrip. Die afspraken blijken overigens ook niet vast te staan. De ene auteur hanteert het ene soortbegrip en een andere auteur weer wat anders, maar beiden geven de indruk dat ze een objectief begrip hanteren. Zoiets kan nooit tot een goede discussie leiden. Eén van de eerste dingen die ik studenten leer, is dat een objectieve wetenschap een illusie is en dat je hoogstens van objectieve criteria kunt spreken binnen een bepaald stelsel van afspraken. Die gedachtegang ben ik in de Europese orchideeënwereld nog niet veel tegengekomen. Dit punt is des te meer van belang, omdat het gangbaar gehanteerde soortbegrip in de wereld van orchideeënliefhebbers sterk afwijkt van hetgeen elders in de botanie en zoölogie wordt toegepast. Zo is er een opvallend verschil tussen wat ik in de *Flora Europaea* aan orchideeënsoorten tegenkom en in de gangbare boeken van Delforge (1994) en Buttler (1986). Dit zal ook nog het geval zijn als er een nieuwe druk van de *Flora Europaea* komt. Ik ken de argumenten waarmee de schrijvers van die orchideeënboeken deze verschillen legitimeren. Maar hoe ziet het beeld eruit als die argumenten door een lange rij wetenschappers op het gebied van de botanie en de taxonomie niet worden gedeeld? Wat is de geloofwaardigheid in wetenschappelijk opzicht van deze wijze van argumenteren door orchideeënliefhebbers? Ik heb de ervaring, omdat ik nogal veel in die andere kringen verkeer, dat die geloofwaardigheid niet groot is. Sommigen zullen zich daar niet veel van aantrekken en beweren dat dit komt, omdat die anderen niet gespecialiseerd zijn in orchideeën. Dat lijkt me moeilijk vol te houden gegeven de wetenschappelijk kwalificatie van die anderen; bovendien isoleer je je op deze manier van de wetenschappelijke wereld en het daar gevoerde debat.

Velden van onderzoek

In een bepaald wetenschapsgebied kun je van alles en nog wat onderzoeken. Meestal kun je ook nog volhouden dat al die verschillende soorten onderzoek zinvol zijn. Wat gebeurt er met een Werkgroep Europese Orchideeën als het soortbegrip een centraal onderwerp is en men daarbij ook nog een soortbegrip hanteert dat tot doel heeft zo veel mogelijk soorten te 'ontdekken'? Op dat moment ontstaat er een tendentie zich op die onderwerpen te richten. Als je op dat terrein iets onderzoekt, heb je immers de aandacht van hen die dat type onderzoek ook belangrijk vinden. De groepsaandacht spitst zich daarop toe. Het is niet goed mogelijk om

aan veel verschillende onderwerpen tegelijk prioriteit te geven. Dat neemt natuurlijk niet weg dat er in de werkgroep ook onderzoek wordt verricht op het gebied van karteren en verspreiding. Hierbij dient het baanbrekende werk van Karel Kreutz en Hans Dekker (2000) en Karel Kreutz (1998) te worden genoemd. Ik heb enkele keren in Eurorchis artikelen gepubliceerd over karteringen die ik in verschillende Europese gebieden heb uitgevoerd (van der Straaten, 1994 en 1996).

Het werk van Kreutz, Dekker en mij is echter voornamelijk het werk van enkelingen. Dat is jammer, want juist dit type werk is voor de kennis en de bescherming van orchideeën van groot belang. Ik bespreek hierna twee mogelijke velden van onderzoek en de daaruit voorkomende handelingen, die onderwerp van studie voor de werkgroep zouden kunnen zijn.

Karteren, ecologie en bescherming

Veel andere Nederlandse natuurwerkgroepen als SOVON, FLORON, RAVON en de Vlinderstichting hebben een netwerk van medewerkers opgebouwd die zich bezighouden met het karteren van soorten in Nederland en daarbuiten. Welke soorten komen waar voor en in welke hoeveelheden? Dat karteren is geen doel op zichzelf. Het is van belang als het over een uitbreiding van de kennis van de ecologie van de soort gaat. Zonder verspreidingsgegevens is het moeilijk om een goed inzicht op te bouwen in de ecologie van de soort op een grotere schaal. Bovendien is zonder kartering een adequate bescherming twijfelachtig.

Ik ben nog nooit iets gewaar geworden van plannen binnen de Werkgroep Europese Orchideeën met betrekking tot karteringswerkzaamheden op Nederlandse of Europese schaal. Inderdaad, er is een archief waarin gegevens worden opgeslagen. Maar zo'n aanpak is ver verwijderd van een serieus karteringsproject.

Ik ken verschillende van de hiervoor genoemde natuurwerkgroepen die karteringsprojecten hebben opgestart, goed. Karteren vraagt een heel andere wijze van denken en handelen dan in de Werkgroep Europese Orchideeën gangbaar is. In een ander artikel in deze uitgave van Eurorchis ga ik nader in op de mogelijkheden om een karteringsproject op te zetten met betrekking tot het voorkomen van *Orchis spitzelii* in Zuidoost-Frankrijk. Ik ben van mening dat dit artikel duidelijk maakt dat er nog grote mogelijkheden liggen om nieuwe kennis te vergaren over deze soort in het desbetreffende gebied. Deze kennis is van groot belang als het gaat om een adequate bescherming van deze zeldzame soort.

Orchideeën en de rest van Europa

In delen van Europa is de landbouw nog niet aangepast aan de huidige intensieve wijze van produceren. Dat betekent dat op veel plaatsen nog grote gebieden met een hoge natuurwaarde aanwezig zijn. Dit wordt in natuurbeschermingskringen onderkend en door allerlei groepen worden activiteiten op dit terrein ontplooid. Helaas is er een groot gebrek aan financiële middelen, maar de prijzen van natuurgebieden elders in Europa zijn een fractie van die van hier.

Ook orchideeën zijn ruim vertegenwoordigd in deze rijke Europese gebieden. Er is hier de komende decennia nog veel te verliezen voor de natuurbescherming, maar er is ook veel te winnen. Waar liggen die rijke orchideeëngebieden in Europa? Als het over vogels gaat heeft

Birdlife op dit terrein onlangs het spits afgebeten met de publicatie van twee dikke boeken waarin alle belangrijke vogelgebieden van Europa vermeld staan. Waarom zou de Werkgroep Europese Orchideeën niet het voortouw kunnen nemen om, uiteraard samen met allerlei andere groeperingen, te gaan onderzoeken waar de belangrijke natuurgebieden in Europa liggen. Uiteraard gaat het daarbij niet om de bekende plekken waar 'iedereen' naar toe gaat. Het gaat om de sierras van Midden Spanje, delen van de Apennijnen, de Franse en Italiaanse Alpen, de Pindos en de Rhodopi in Griekenland, de moerassen van Wit-Rusland, de graslanden van Hongarije, de bossen in Oekraïne, de hellingen van de Karpaten, om er maar enkele te noemen. Over deze gebieden is nauwelijks wat bekend. De natuurbescherming heeft dringend behoefte aan gegevens over deze gebieden om de verliezen in de komende decennia zo veel mogelijk te beperken.

Conclusie

Er liggen zeer belangrijke onderzoeksvelden aan Europese orchideeën waaraan orchideeën-liefhebbers weinig aandacht besteden. Dit is des te opvallender, omdat op andere terreinen van botanie en zoölogie werkgroepen wel actief zijn op het terrein van karteren, ecologie en bescherming. Wordt het geen tijd om zich in kringen van orchideeën-liefhebbers eens nader te oriënteren op de velden van onderzoek die braak blijven liggen? Of is men bevreesd dat dit ten koste zal gaan van de meer gangbare terreinen van onderzoek, waarin het soortbegrip een dominante rol speelt?

Literatuur

- Buttler, K.P. (1986). Orchideen. Die wildwachsenden Arten und Unterarten Europas, Vorderasiens und Nordafrikas. Mosaik Verlag, München.
- Delforge, P. (1994). Guide des orchidées d'Europe, d'Afrique du Nord et du Proche-Orient. Delachaux et Niestlé.
- Kreutz, C.A.J. (1998). Die Orchideen der Türkei. Beschreibung, Ökologie, Verbreitung, Gefährdung, Schutz. Landgraaf en Raalte.
- Kreutz, C.A.J. en H. Dekker (2000). De orchideeën van Nederland. Ecologie, verspreiding, bedreiging, beheer. Raalte en Landgraaf.
- Meeuwis, R. (2001). Bestuivers van orchideeën: criterium voor nieuwe soorten? Eurorchis 13: 53-56.
- Straaten, J. van der, M.F. Verhaagen en H. Dekker (1994). Orchideeën in de Vercors. Verslag van een voettocht en een actueel overzicht van de orchideeënkartering. Eurorchis 6: 3-39.
- Straaten, J. van der en M.F. Verhaagen (1996). Orchideeën in het Bregenzerwald, het Lechquellengebirge en het Rätikon in Oostenrijk en Zwitserland. Eurorchis 8: 15-30.

J. van der Straaten
Bredaseweg 335
NL-5037 LC Tilburg
saxifraga@planet.nl
www.geocities.com/saxifraga_2000